

SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA AÇISINDAN “ÇEVRE İÇİN EĞİTİM”

Murat KAYIKÇI

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Bolu / TÜRKİYE

kayicki_m2@ibu.edu.tr

ÖZET

Eğitim, çevre sorunlarının önlenmesi için düşünülen çözümlerin başında gelmektedir. Eğitimde iki temel yaklaşım olduğu görülmektedir. Bunlardan ilkinin amacı, varolan toplumsal, ekonomik, kültürel, doğal ve yapay çevreyi değiştirmekten/geliştirmekten çok, varolan düzene uyum sağlamayı öğretmektir. İkincisi ise, toplumsal, doğal ve yapay çevreyi değiştirmeyi/ geliştirmeyi amaçlar. Bu yaklaşım ise “çevre için eğitimin” temelini oluşturmaktadır.

“Çevre için eğitim”, yalnızca çevre hakkında bilgi birikimine ve duyarlılığına sahip olmayı değil, aynı zamanda bireyin çevresini okumaya yazmaya başlamasını (toplumsal okuryazarlık) ve çevreye ilişkin kararlara katılımını da amaçlamaktadır. Toplumsal okuryazarlık ve katılım doğrudan siyasal bilinç ile ilişkilidir. Siyasal bilinç ise “siyasal toplumsallaşma” olarak tanımlanan bir süreç ile oluşmaktadır. Bu düşünce temelinde, aşağıdaki çalışmada önce çevre için eğitimin siyasal toplumsallaşma açısından bir çözümlemesi yapılarak aralarındaki ilişki (çevre için eğitimin içeriğinin siyasal toplumsallaşmaya etkisi) irdelenmektedir. Daha sonra ise, ülke-mizde liselerde okutulan çevre ders kitaplarının çevre için eğitimin amacına uygunluğu, kitapların içerik çözümlemesi yapılarak ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, çevre için eğitim, siyasal toplumsallaşma.

POLITICAL SOCIALIZATION IN TERMS OF “ENVIRONMENTAL EDUCATION”

ABSTRACT

Education is the primary solution among the solutions considered to prevent the environmental problems. It is seen that there are two basic approaches. The objective of the first one is to teach the adaptation to the present environment rather than changing the present social, economic, cultural, natural and artificial environment. The second one aims to social, natural and artificial environment. This approach forms the basis of the “environmental education”.

“Environmental education” not only aims for the individual to be sensitive to and knowledgeable about the environment but also so start to read and write his environment (social literacy) and to make him participate in decision-making for the environment. Social literacy and participation is directly related to political consciousness. Political consciousness is formed through a process called “political socialization”. Taking this thought into consideration, in the following study firstly an analysis of environmental education in terms of political socialization and relation between them (the influence of the content of the environmental education on the political socialization) are elaborated. Then, the course books about environment that are studied in the high schools in our country are introduced in terms of their eligibility for the environmental education’s objective with their content analyses.

Key Words: Environment, environmental education, political socialization.

GİRİŞ

Çevre sorunları otuz yılı aşkın bir süredir kamuoyunun gündemindeki yerini korumaktadır. Bu durum, çevre sorunlarının çözümüne yönelik çabaların ve çözüm yollarının araştırılmasının artarak sürmesine yol açmaktadır. Eğitim ise çevre sorunlarının önem kazanmasıyla birlikte bu sorunların önlenmesi için düşünülen çözümlerin başında gelmektedir. Ancak “çevre için eğitim” olarak tanımlanan bu eğitim, amacı açısından diğer alanlardaki eğitimden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Bu farklılığın, çevre için eğitimin, bilimsel ve kültürel biriki-mi gelecek kuşaklara aktarmaktan çok, yurttaşların çevreye ilişkin kararlara katılımını sağlamayı amaçlamasından kaynaklandığı söylenebilir. Çevre için eğitim, yerel toplumlarda soruna dayalı çalışmalarla bireyin çevresini okumaya yazmaya başlamasını (toplumsal okuryazarlık) ve yönetime geniş bir halk katılımını içermektedir (GERAY, 2002:294). Katılım, gerekli olduğu kadar zo-runludur da.

Çünkü, yurttaşlar ve özel kesimin yanı sıra, kamu kesimi de çevre sorunlarına neden olabilmektedir. Bu nedenle çevre için eğitimle, yurttaşların çevre konusundaki kararlara yön verebilecek eyleme dönük (katılımcı) olmaları amaçlanmaktadır (KAYIKÇI, 2003:250-252).

Çevre için eğitimin eyleme dönük olması, katılımı gerçekleştirebilmesi¹ temelde siyasal bilinçle ilişkilidir. Siyasal bilinç de siyasal toplumsallaşma olarak tanımlanan bir süreçle oluşmaktadır. Siyaset bilimciler siyasal toplumsal-laşmayı, siyasal inanç, davranış ve değerlerin birey tarafından benimsenme ya da toplum tarafından bireye öğretilme süreci olarak tanımlamaktadır (KIŞLALI, 1990:85). Bu süreç, toplumdaki egemen güçler tarafından siyasal düzeni değış-tirmek, biçimlendirmek ya da korumak amacıyla kontrol edilmektedir. Bu nedenle siyasal bilincin gelişim süreci ya da siyasal toplumsallaşma, işlevsel bir yaklaşımla, kontrol ve meşruiyetin sürdürülmesinin bir aracı olarak incelenmektedir (ALKAN, 1989:XIII-XIV,5). Bu bağlamda, siyasal toplumsallaşma-mada baş rolü oynayan kurumlar arasında sayılan okul (KIŞLALI, 1990:86) da kontrol ve meşruiyetin sürdürülmesinin bir aracı olarak ele alınabilir. Okulun bu işlevi gereğı, okullardaki (örgün eğitimdeki) çevre için eğitimin de siyasal toplumsallaşmada rol oynadığı; siyasal toplumsallaşmanın katılımcı demokra-siyi benimseten bir içerik taşımasının, çevre için eğitimin katılımı sağlayıcı yönünün vurgulanmasıyla eş anlama geleceğı düşünülebilir. Bu düşünce doğrultusunda, bu çalışmanın amacı, siyasal toplumsallaşmada rol oynayan bir kurum olan okullardaki çevre için eğitimin, çevre sorunlarının çözümüne katılımı sağlama amacına ne ölçüde uygun olduğunu sorgulamaktır. Bu amaçla, 1990'lı yıllarda ve 2000'li yılların başında okutulan ortaöğretim çevre (Çevre ve İnsan) ders kitaplarının içerik çözümlemesi yapılacaktır. Ulaşılabilen ve içerik çözümlemesi yapılacak ders kitapları şunlardır:

Yazar	Kitap adı	Yayın yılı	TTK* karar yılı
Belirtilmemiş	Çevre ve İnsan 1 Açıköğretim Lisesi	1999	1992
Feyzullah Akben Necati Sungur	Liseler İçin Ders Kitabı	1993	1993
Abdullah Akar Dilek Keçeci	Liseler İçin Çevre ve İnsan	1999	1994
Necmettin Çepel	Lise Çevre ve İnsan	1999	1995
Fatma Yüncü Musa Yüncü	Çevre ve İnsan	2000	1996
Muzaffer Yücel M. Faruk Altunkasa	Kız Meslek Liseleri İçin Temel Ders Kitabı Çevre	1999	1999

*Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu.

İçerik çözümlemesi yapılacak kitaplar, bu çalışmanın konusu çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu nedenle, incelemeye konu olan kitapların teknik bilgilerin aktarıldığı bölümleri çalışma kapsamı dışında tutulup, siyasal toplum-sallaşmanın bir göstergesi kabul edilen karar verme süreçlerine katılımı içeren çevre sorunlarının çözümü ile ilgili bölümlere -özellikle "Bozulan Çevrenin Yeniden Düzeltilmesi" başlıklı bölüme- ağırlık verilecektir. Çalışmada nicelik-sel çözümlemelerle birlikte niteliksel değerlendirmelere de yer verilecektir.

¹ Çevre için katılım; tepki gösterme, birlikte hazırlık çalışması, danışma, kararlara katılma ve çevrenin yönetimine katılma olmak üzere beş biçimde gerçekleştirilebilmektedir. Bu konuda ayrıca Bk. (KAYIKÇI, 2003:257-258).

Çalışma çerçevesinde incelenen kitapların tümü Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı programlara göre ve Bakanlığın denetimi altında yayımlanmıştır. Bu nedenle kitapların, devletin izlediği toplumsallaşma siyasetinin bir göster-gesi olarak ele alınması yerinde olacaktır (ALKAN, 1989:XVI).

Siyasal Toplumsallaşma ve Çevre İçin Eğitimin İşlevi

Siyasal toplumsallaşmada rol oynayan kurumlar arasında aile ve okul en başta gelmektedir. Yapılan çalışmalar, çocuk üzerinde ailenin etkisinin çocuk büyüdükçe giderek azaldığını göstermektedir. Onbir yaşından başlayarak öğretmen etkisinin ana-babanın etkisinin üzerine çıktığını gösteren araştırmalar bulunmaktadır. (KIŞLALI, 1990:86). Buradan, ortaokul ve lise çağlarında oku-lun ve öğretmenin siyasal toplumsallaşmadaki etkisinin artacağı sonucuna varılabilir. Dolayısıyla -özellikle ortaöğretimde- eğitimin siyasal toplumsallaşmadaki etkisi ve önemi büyüktür.

Genel olarak bakıldığında eğitimin toplumda iki temel işlevinin ve bu işlevlere bağlı olarak da eğitimde iki temel yaklaşımın olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, eğitimin bilimsel ve kültürel birikimini gelecek kuşaklara aktar-ma işlevidir. Bu işlevin ön planda olduğu toplumlarda eğitim, kurulu düzeni, varolan toplumsal, ekonomik, kültürel, doğal ve yapay çevreyi değiştirmekten/ geliştirmekten çok varolan düzene *uyum* sağlamayı öğretir. Eğitimin ikinci işlevi ise toplumsal, doğal ve yapay çevreyi değiştirmek/geliştirmektir (GERAY, 1992:223). Bu işlevlerden hangisinin ağırlık taşıyacağını ise topluma egemen olan ekonomik ve siyasal güçler belirlemektedir (GERAY, 2002:291). Egemen güçler ise kurulu düzeni haklı, ahlaki ve meşru olarak tanımlamaktadır (KAPLAN, 1999:13). Bu konuda yapılan bir çalışmaya göre, ülkemizdeki eğitim ve öğretim düzeni, kimin neyi nasıl öğreteceğini devlet yöneticilerine bırakarak varolan düzene mutlak bir itaat ruhu aşlamaktadır (KAPLAN, 1999:386). Dahası, bu eğitim ve öğretim düzeni, kendi öngördüğü düşünce ve davranış normlarına *tam uyum* gösterilmesini beklemektedir (KAPLAN, 1999:392).

Bu bağlamda, varolan eğitim ve öğretim düzenimizin yukarıda belirtildiği gibi, kurulu düzeni, varolan toplumsal, ekonomik, kültürel, doğal ve yapay çevreyi değiştirmekten/geliştirmekten çok varolan düzene *uyum* sağlamayı öğ-rettiği düşünülebilir. Başka bir deyişle, siyasal toplumsallaşmanın bireylerin çevre bilincine ve sorumluluğuna sahip çevre için katılımcı (eyleme dönük) olmalarını sağlamaya dönük olarak değil, içi boşaltılmış bir *çevre eğitimiyle* çevre sorunlarının çözümünü başkalarından (özellikle devletten) bekleyen, varolan düzene *uyumlu* olmalarını sağlayacak biçimde geliştiği ileri sürülebilir. Oysa, çevre için eğitimin temel amacı, bireylerin ve toplumların doğal ve yapay çevrenin karmaşık yapısını anlayabilmelerini sağlamanın yanısıra, onlara çevre yönetiminde ve çevre sorunlarının çözümünde etkili ve sorumlu katılımı gerçekleştirecek gerekli bilgi, değer, davranış ve uygulamısal yetenekleri kazandırmaktır (UNESCO, 1978).

Öyleyse; çevre için eğitimin eyleme dönük olma özelliği ile açık olarak çeliştiği görülen eğitim düzenimizin bu yapısı, varolan çevre kitaplarına da yan-sımış mıdır? Yoksa çevre ders kitapları, çevre için eğitimin doğal ve yapay çevreyi değiştirmek/geliştirmek olan özüne uygun olarak katılım konusuna özel bir önem vermekte midirler?

Çevre Ders Kitaplarında Çevre Sorunlarının Çözümüne İlişkin Yaklaşımlar

Çevre ders kitaplarında çevre sorunlarının çözümü sekiz ünite bulunan kitapların en son ünitesinin konusunu oluşturmaktadır². Ayrıca her ünitenin içinde çevre sorunlarının çözümüne ilişkin bölümlere yer verilmiştir. Çevre so-runlarının çözümünün ele alındığı ünitenin adı Talim

² Kız Meslek Liseleri İçin Temel Ders Kitabı Çevre'de, diğer kitaplardan farklı olarak çevre sorunlarının çözümü her ünite içinde ele alınmış, bu konu için ayrı bir üniteye yer verilmemiştir. Kitapta var olan yedi ünite incelenen diğer beş kitaptan farklı olarak şöyledir: Ekoloji ve Çevre Kirliliği; Erozyon; Kumullar; Bataklıklar; Rüzgar Perdeleri; Şehirlerde Açık ve Yeşil Alanlar; Milli Parklar.

ve Terbiye Kurulu (TTK) kararı doğrultusunda “Bozulan Çevrenin Yeniden Düzeltilmesi” olarak belirlenmiştir. Bu ünitenin adı iki ders kitabında (AKAR/KEÇECİ ve YÜNCÜ/ YÜNCÜ) ise diğer kitaplardan farklı olarak “Bozulan Çevrenin Yeniden *Düzenlenmesi*”(!)’dir.

Çevre sorunlarının çözümünün ele alındığı “Bozulan Çevrenin Yeniden Düzeltilmesi” ünitesine diğer yedi üniteye göre oldukça az yer verilmektedir. Aşağıdaki çizelgede çevre ders kitaplarının içinde “Bozulan Çevrenin Yeniden Düzeltilmesi” ünitesinin ağırlığı ortaya konulmaktadır.

(sayfa)

Kitap adı	Bozulan Çevrenin Yeniden Düzeltilmesi	Ortalama ünite sayfa sayısı (Tüm üniteler /8)	Tüm üniteler	Ünitenin kitaptaki ağırlığı (%)
Çevre ve İnsan 1 Açıköğretim Lisesi	3	8,8	71	4,2
Liseler İçin Ders Kitabı	7	19	152	4,6
Liseler İçin Çevre ve İnsan	8	21,1	169	4,7
Lise Çevre ve İnsan	8	22,8	183	4,3
Çevre ve İnsan	5	23,1	185	2,7
Kız Meslek Liseleri İçin Temel Ders Kitabı Çevre	8	18,1	145	5,5
ORTALAMA	6,5	18,8	150,8	4,3

Ders kitaplarında çevre sorunlarının temel nedeni olarak “çevrenin sevil-memesi” gösterilmektedir. Bu nedenle kitaplarda çevre sorunlarının çözümü için en başta sevgi gerekliliği üzerinde ısrarla durulmaktadır:

“..Çevre korumanın ve geliştirmenin temelinde sevgi unsurunu oturtalım” (YÜNCÜ/YÜNCÜ, 2000:184).

“..Doğanın her ögesinin sevgiyle korunması gerekir...Küçük yaştan başlayarak her eğitim kademesinde insanlara olumlu davranışlar kazandıracak çevre eğitimi verilmeli ve sevdirmelidir” (AKAR/KEÇECİ, 1999:83).

Çevre sorunlarının nedeni olarak görülen diğer konu ise, çevre eğitimine yeterince önem verilmemesidir. Bu nedenle, çevre sorunlarının çözümünde çevre eğitimine çok fazla bel bağlandığı anlaşılmaktadır:

“..Doğal hayatı koruyacak olan da insandır. Öyleyse önemli olan insanın eğitilmesi, bilinçlendirilmesi ve sonuçta bir çevre ahlakı edinerek davranışlarını değiştirmesidir... Öncelikle... çevre eğitimine önem verilmelidir” (AKBEN/ SUNGUR, 1993:63).

“Bozulan çevrenin yeniden *düzenlenmesinin* (!), bozulmanın önüne geçil-mesinin temelinde eğitim yatmaktadır... İnsan faaliyetleri sırasında çevrenin tahrip derecesi, faaliyette bulunanların almış oldukları çevre eğitimine bağlıdır” (AKBEN/SUNGUR, 1993:146).

“Açıklanan bütün çevre kirliliklerine karşı koruyucu önlemlerin en başta geleni toplumun eğitimidir. *Toplum bireyleri* (!) tüm kirletici etkenlere karşı bilgili ve duyarlı olmak zorundadır” (Çevre ve İnsan 1, 1999:50).

“Çevre kirlenmesi ile ilgili olarak toplum bireylerinin (!) eğitime ağırlık verilmelidir” (Çevre ve İnsan 1, 1999:69).

Özetle, öncelikle çevre ders kitaplarında çevre sorunlarının çözümünün ele alındığı bölüme daha az önem verildiği, bunun ise çevre sorunlarının çözü-münün “devletten beklendiği” bir

anlayışla örtüştüğü söylenebilir. Bu durumda -ağırlıkla ele alınan iki konu göz önünde tutulursa-yurttaşlara, çevreyi sevmek ve içeriği belirsiz, buna karşın ona fazla bel bağlanan bir “çevre eğitimi” almak düşmektedir denebilir.

Çevre Ders Kitaplarında Katılım ve Siyasal Toplumsallaşmadaki Etkisi

Eğitimin iki temel işlevinden biri, çevre için eğitimde amaçlandığı üzere, toplumsal, doğal ve yapay çevreyi değiştirmek/geliştirmektir. Bu işlev ile birey-lerin, okuma-yazma becerisinden öte, Aronowitz’in “işlevsel okuryazar” olarak tanımladığı yeteneğin kazanılması anlatılmaktadır. İşlevsel okuryazarlık ile bireylerin kitle iletişim kültürünün iletilerinin anlamını çözebilme, toplumsal, ekonomik ve siyasal gerçekliğin resmi yorumlarına karşı çıkabilme ve olayları eleştirel bir gözle değerlendirerek onlara karışmada kendini yeterli hissedebilme yeteneğinin kazanılması anlatılmaktadır (FREIRE/MACEDO, 1998:50). Bu bağlamda çevre açısından işlevsel okuryazarlıktan; kitle iletişim kültürünün iletilerini yorumlayarak çevre ile ilgili olarak toplumsal, ekonomik ve siyasal gerçekliğin resmi yorumlarına karşı çıkabilmek ve olayları eleştirel olarak değerlendirmek ve çevre ile ilgili olaylara/etkinliklere/kararlara karışmak -başka bir deyişle katılım- anlaşılabilir. Bu açıdan, çevre için eğitim ile çevre açısından olayları/gelişmeleri değerlendirebilme ve bu olaylara/gelişmelere katılım hedeflenmektedir.

Katılım açısından çevre ders kitapları incelendiğinde ise, katılıma gereken önemin verilmediği görülmektedir. Katılıma yer verilen yerlerin ise basma-kalıp -hatta yer yer anlamsız-tümcelerden oluştuğu söylenebilir:

“Toplum bireylerinin³ (!) doğal hayatı korumaya yönelik katılımı sağlan-malıdır” (Çevre ve İnsan 1, 1999:31).

Genel olarak, çevre sorunlarının çözümünün devletten beklendiği ve devlet-in ise zaten gereken önlemleri aldığına özel bir vurgunun yapıldığı görülmektedir:

“Devletin bütün organları, vatandaşın çevre hakkını korumaya yönelik büyük çaba sarfetmektedirler...Çevrenin geliştirilmesi alanında Türkiye konuya duyarlı ülkelerin başında gelmektedir” (YÜNCÜ/YÜNCÜ, 2000:182).

“Sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek için ormanlar, otlaklar, balıklar ve yaban hayatı gibi kamu malları devlet eliyle korunmalıdır. Bunları korumak devletin görevidir” (YÜNCÜ/YÜNCÜ, 2000:184).

“Bir çok türün vatanı olan Anadolu’nun bu doğal yapısının korunması hem Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri, hem de duyarlı kamuoyu tarafından bilinçli olarak sürdürülmektedir” (AKAR/KEÇECİ, 1999:83).

“Türkiye’de çevre korunması ve doğal kaynakların verimli kullanımı üzere kamuoyunun bilinçlendirilmesi hükümetin, gönüllü kuruluşların ve bilim çevrelerinin işbirliği ile son yıllarda giderek artmaktadır” (AKBEN/SUNGUR, 1993:150).

“Tarım dışı alanlarda yer alması istenen sanayi ve yerleşim alanlarını daha çekici kılmak için yol, su, elektrik gibi altyapı hizmetleri devlet tarafından önceden ve uzun vadeli bir planlama dahilinde sağlanmalıdır” (YÜCEL/ ALTUNKASA, 1999:46).

“Devlet tarafından gerçekleştirilen yol, su, elektrik, petrol ve gaz boru hatlarının planlanmasında mümkün olduğu kadar değerli tarım topraklarının korunması göz önünde bulundurulmalı ve faaliyetlerin tarım dışı arazilere kaydırılması benimsenmelidir” (YÜCEL/ALTUNKASA, 1999:47).

Görüldüğü üzere, yukarıdaki satırlar fazla bir yoruma gerek bırakmamak-ta, çevre konusunda temelde devletin-hükümetin⁴ görevli olduğu, devlet-hükümetin ise bu görevini

³ Bütün italikler bana ait.

⁴ Ders kitaplarında yanlış olarak devlet ve hükümet kavramları birbirlerinin yerine kullanıldığından bu kavramları burada birlikte kullanma gereksinimi doğmuştur.

kusursuz yürüttüğü izleniminin verilmek istendiği hemen anlaşılmaktadır. Çevre konusunda neredeyse tek yetkili ve görevli olarak devlet-hükümet olduğunun düşünülmesinin doğal sonucu olarak, ders kitaplarında örgütlü katılımdan ya hiç söz edilmemekte, ya da çok az yerde bu konuya değinilmektedir. Çevre sorunlarının çözümü ile ilgili olan bölümde daha çok devletin görevlerinin sayılması, bunun dışında bireylerin tek başına yapabileceği faaliyetlerden söz edilmekle yetinilmesi, katılıma verilmeyen önemin bir göstergesi olarak sayılabilir.

KONULAR	Devletin görevleri*		Örgütlü katılım (stk)		Bireyin görevleri		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
KİTAPLAR								
Açıköğretim	37	50,7	3	4,1	33	45,2	73	100
Akar-Keçeci	32	68,0	3	6,4	12	25,6	47	100
Yüncü	40	62,5	1	1,6	23	35,9	64	100
Akben-Sungur	34	66,7	1	1,9	16	31,4	51	100
Kız Meslek	37	78,7	-	0	10	21,3	47	100
Çepel	35	42,2	8	9,6	40	48,2	83	100
TOPLAM	215	58,9	16	4,4	134	36,7	365	100

* Açıkça belirtilmemekle birlikte devletin görevinden söz edilenler ile kimin görevinden söz edildiği belli olmayanlar da bu kategori içinde değerlendirilmiştir.

Yukarıdaki çizelgede⁵ görüldüğü üzere, bir ders kitabı (ÇEPEL, 1999) ayrı tutulursa ders kitaplarının tümünde çevre sorunlarının çözümü ile ilgili olarak çoğunlukla (%50'nin üzerinde) devletin görevleri sayılmış, daha sonra bunlara bireylerin tek başına yapacağı görevler⁶ eklenmiştir. Yine bir ders kitabı (ÇEPEL, 1999) ayrı tutulursa ders kitaplarının hiçbirinde toplu katılıma ve STK'nın bu konudaki işlevine yeterli yer verilmemektedir. Başka bir deyişle, bireylere çevre konusunda yönetimi denetleme, karar verme süreçlerine katılım gibi bir rol verilmemekte, bireylerin çevre konusundaki görevleri tek başına yapacağı eylemlerden ibaret sayılmakta, eleştiriye, denetlemeye ve katılıma gerek bırakmaksızın devletin-hükümetin zaten görevini gereğince yerine getir-diği anlayışı yerleştirilmek istenmektedir. Bu anlayışın, izlenen toplumsallaşma siyasetinin, yurttaş bilincine sahip, olaylara eleştirel gözle bakabilen *katılımcı* bireyler yerine, her şeyi devletten bekleyen, eleştiri yeteneğinden yoksun, var-olan düzene *uyum* gösteren bireyler yetiştirmeye dönük olmasının sonucu olarak görülebilir.

Çevre Sorunlarının Çözümü ve Katılım Açısından Ayrık Bir Yaklaşım

Çevre sorunlarının çözümüne yaklaşımı ve katılıma verdiği önem bakımından bir kitap (ÇEPEL, 1999) incelenen öteki ders kitaplarından ayrılmaktadır. Çevre sorunlarının çözümü açısından bakıldığında bu kitabın, çevre sorunlarının çözümünü oldukça ayrıntılı ve konunun hemen her yönünü dikkate alarak ele aldığı söylenebilir:

“..O nedenle bugün, bireylerden devlet kuruluşlarına kadar insanlar, bü-yük bir doğayı koruma çabası içinde bulunmaktadır. Bu konuda başarılı olunabilmesi için bazı ekolojik, teknolojik ve ekonomik kuralların eksiksiz uygulanması gerekmektedir” (ÇEPEL, 1999:102).

“Doğal hayatın korunması için, ekolojik ve ekonomik önlemler yanında caydırıcı yasal düzenlemelerin de yapılması gereklidir” (ÇEPEL, 1999:103).

⁵ Nicelik çözümlemesine yönelik olarak hazırlanan çizelgede “kayıt birimi” olarak tüm kitap, kayıt biriminin değerlendirilmesinde kullanılacak “bağlam birimi” olarak ise tümceler kullanılmıştır. Her tümceye içerdiği “temlere” göre bir puan verilerek, devletin görevleri, örgütlü katılım (STK) ve bireyin görevleri olarak belirlenen üç kategorinin tüm kitaptaki ağırlığı saptanmıştır.

⁶ Bu görevler ile bireyin katılım dışındaki örneğin baca temizliği yaparak hava kirliliğine neden olmama gibi tek başına yapabileceği eylemler kastedilmektedir.

Sorunların çözümünde önleyici çevre politikalarının benimsenmesi gerektiği önemle vurgulanmaktadır:

“..Bütün bu önerilerin temelinde şu düşünce yatmaktadır. Hastalıkla savaşım yerine, nedenlerin ortadan kalkmasını sağlayacak önlemler almak ve teknolojiyi bu yönde geliştirmeye çalışmak” (ÇEPEL, 1999:177).

Katılıma verilen önem bakımından da söz konusu kitap ötekilerinden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Diğer kitaplarda katılım konusuna ya hiç değinil-memekte ya da basmakalıp bir tümce ile geçiştirilmekte iken, bu kitapta bu konuya önemli ölçüde yer ayrıldığı ve katılımın çevrenin korunması ve geliştirilmesindeki öneminin altı çizildiği görülmektedir:

“Çevreyi koruma için eleştiri ve öneriler aşaması kapanmış, *aktif eylem-ler* devri başlamıştır” (ÇEPEL, 1999:176).

Ayrıca çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda devlet ve birey yanında sivil toplum kuruluşlarının da önemi üzerinde durulması katılıma verilen önem bakımından dikkate değerdir:

“Doğayı koruma devlet, dernek ve bireylerin ortak çabası ile gerçekleş-tirilebilir. Başka bir anlatımla, bu hususta bireylerden en yüksek derece organize olmuş kurum ve kuruluşlara kadar herkese görev düşmektedir” (ÇEPEL, 1999:179).

“..Aile içinde, okullarda çevreyle ilgili öğretim ve eğitimin başlaması; yayın organlarında çevre sorunlarının sürekli olarak işlenmesi, doğayı koruma, yeşillendirme ve çevre temizliği konularında bir çok *gönüllü kuruluşların* yoğun çaba içinde bulunması, bozulan çevrenin yine insan eliyle düzeltilebileceğine ait inançlarımızı pekiştirmektedir” (ÇEPEL, 1999:182).

Görüldüğü üzere incelenen bu ders kitabı gerek çevre sorunlarının çözü-müne geniş yer ayırması, gerek katılıma verdiği önem, gerekse de sivil toplum kuruluşlarına daha çok yer vermesi bakımından öteki ders kitaplarından büyük ölçüde ayrılmaktadır.

SONUÇ

Eğitim, bireylerin siyasal toplumsallaşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle siyasal iktidarlar izledikleri toplumsallaşma siyasetini, ders müfre-datları ve ders kitapları aracılığıyla yaşama geçirebilmektedirler. Bu siyasetin sonucunda siyasal toplumsallaşma, yurttaş bilincine sahip, olaylara eleştirel gözle bakabilen ya da yurttaşlık görev ve sorumluklarının bilincinde olmayan, eleştiri yeteneğinden yoksun, varolan düzene tam uyum gösteren bireylerin ye-tişmesi biçiminde gerçekleşmektedir.

Çevre için eğitim, bilimsel ve kültürel bilgi aktarımı yoluyla bireylerin çevre bilincinin geliştirilmesini sağlayabilir. Ancak çevre için eğitimin temel amacı yurttaşların çevreye ilişkin kararlara katılımını sağlayarak çevrenin ko-runması ve geliştirilmesi olmak gerekir. Bu amaç eğitimin toplumsal, doğal ve yapay çevreyi değiştirmek/geliştirmek olan ikinci işlevi ile örtüşmektedir. Oysa yapılan çalışmalar, ülkemizdeki eğitim düzeninde bu işlevin yerine, eğitimin bilimsel ve kültürel bilgi aktarımı işlevinin ağırlık taşıdığını göstermektedir. Dahası, eğitim düzenimizin çocuklara mutlak itaat aşıl原因, kendi öngördüğü düşünce ve davranış normlarına tam uyum göstermelerini bekleyen bir yapıda olduğu savunulmaktadır. Bu bağlamda, çevre için eğitimin amacıyla açıkça çelişen bu yapının çevre ders kitaplarına yansıyor yansımadağı ya da başka türlü söylemek gerekirse, çevre ders kitaplarının çevre için eğitimin amacına uygun bir içerik taşıyıp taşımadığı bu çalışmada araştırılmıştır.

Çalışmada, -farklılığı ortaya konan bir kitap ayrık tutulursa- varılan sonuçlar şöyle sıralanabilir:

1. İncelenen çevre ders kitaplarında çevre sorunlarının çözümü ile ilgili ünite, öteki ünitelerden daha az ağırlıktadır. Bunun, çevre sorunlarının çözü-münü devletten bekleyen bir anlayışla örtüşüğü söylenebilir.

2. Kitaplarda çevre sorunlarının nedeni olarak çevrenin sevilmemesi ve çevre eğitime önem verilmemesi görülmektedir. Bu nedenle sevgi unsuruna ve her ne kadar içeriği ve amacı tam olarak açıklığa kavuşturulmamış olsa da çevre eğitime çok önem verilmektedir. Bu durumda, yurttaşlardan çevreye ilişkin kararlara katılım yerine, çevreyi sevmek ve çevre eğitimi almak beklenmektedir denebilir.

3. Çevre ders kitaplarında katılıma ve STK'ına (örgütlü katılıma) önem verilmemektedir. Devletin gereken önlemleri zaten aldığı bireylere aşılana-tadır. Başka bir deyişle, bireylere eleştirici bir anlayış verilmemekte, onlardan varolan düzene uyma beklenmektedir.

4. İzlenen toplumsallaşma siyasetinin bir sonucu olarak, çevre ders kitaplarının içeriği, çevreye ilişkin kararlara katılımı amaçlayan çevre için eğitime değil; mutlak itaatçi ve eleştiri yeteneğinden yoksun, varolan düzene tam uyum gösteren bireyler yetiştiren eğitim düzenimize uygundur denebilir.

KAYNAKLAR

- AKAR, Abdullah/KEÇECİ, Dilek (1999), *Çevre ve İnsan*, (Ankara: Semih Eğitim ve Kültür Yayınları).
- AKBEN, Feyzullah/SUNGUR, Necati (1993), *Çevre ve İnsan, Liseler İçin Ders Kitabı*, (Ankara: Gün Yayınları).
- ALKAN, Türker (1989), *Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim*, (Ankara: Gündoğan Yayınları).
- ÇEPEL, Necmettin (1999), *Lise Çevre ve İnsan*, (İstanbul: Akdeniz Yayınları).
- *Çevre ve İnsan I* (1999), Açıköğretim Lisesi Ders Kitabı, (Ankara: M.E.B. Yayını, Onüçüncü Baskı).
- FREIRE, Paulo/MACEDO, Donaldo (1998), *Okuryazarlık, Sözcükleri ve Dünyayı Okuma*, (Ankara: İmge Kitabevi Yayını) (Çev.: S. Ayhan).
- GERAY, Cevat (1992), "Çevre İçin Eğitim", *İnsan Çevre Toplum*, (Ankara: İmge Yay.) (Yay. Haz. R. Keleş).
- _____ (2002), *Halk Eğitimi* (Ankara: İmaj Yayınevi, Üçüncü Bası).
- KAPLAN, İsmail (1999), *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı).
- KAYIKÇI, Murat (2003), "Türkiye'de "Çevre İçin Eğitim" ve Katılım," *Mülkiye* (Yaz/2003, Cilt XXVII, Sayı 240): 247-267.
- KIŞLALI, Ahmet Taner (1990), *Siyaset Bilimi*, (Ankara: İmge Kitabevi Yayını).
- UNESCO (1978), *Final Report: Intergovernmental Conference on Environmental Education*, (Paris: UNESCO ED/MD/49).
- YÜNCÜ, Fatma/YÜNCÜ, Musa (2000), *Çevre ve İnsan*, (Ankara: Yüncü Yayınları).
- YÜCEL, Muzaffer/ALTUNKASA, M. Faruk (1999), *Çevre, Kız Meslek Liseleri İçin Temel Ders Kitabı*, (İstanbul: M.E.B Yayını).